

KONSPIRATORISK LÄGGNING HOS SVENSKA FOLKET

JESPER STRÖMBÄCK

Sammanfattning

Under de senaste decennierna har konspirationsteorier blivit ett växande problem i såväl Sverige som internationellt, och ett flertal studier pekar på att en majoritet av folket i olika länder tror på åtminstone en konspirationsteori. Internationell forskning visar också att vissa människor har en starkare konspiratorisk läggning än andra, vilket gör dem mer mottagliga för att tro på specifika konspirationsteorier. Mot den bakgrunden undersöker det här kapitlet förekomsten av en konspiratorisk läggning hos svenska folket och vilka samband som finns mellan en konspiratorisk läggning och olika förklaringsfaktorer kopplade till sociodemografi, politik och medieanvändning. Resultaten visar att en inte obetydlig andel av svenska folket har en konspiratorisk läggning, men också att den är starkare bland vissa grupper än andra. Dit hör de med låg utbildning, låg mellanmännisklig tillit, de som inte alls är nöjda med hur den svenska demokratin fungerar, och de som använder sig mycket av sociala medier och högeralternativa medier.

Konspirationsteorier har funnits i alla tider, men under de senaste decennierna har de blivit alltmer framträdande i såväl Sverige som internationellt (Uscinski, 2019; Önnersfors, 2021). Några välkända exempel är att läkemedelsindustrin döljer att vacciner kan leda till autism, att coronaviruset utvecklades som ett biologiskt vapen, att man får ett chip inplanterat i kroppen om man vaccinerar sig mot coronaviruset, att det finns en hemlig plan att ersätta den vita befolkningen i Europa med muslimska invandrare, och att presidentvalet i USA 2020 var riggat och att Trump egentligen vann (Butter & Knight, 2020; Uscinski, 2019; Önnersfors & Krouwel, 2021). Forskning visar också att tron på olika konspirationsteorier är utbredd, och att en majoritet av befolkningen i såväl olika europeiska länder som i USA tror på åtminstone en konspirationsteori (Enders & Smallpage, 2019; Walter & Drochon, 2020). Sannolikheten att råka stöta på någon konspirationsteori på digitala och sociala medier är stor, och för de som aktivt söker sådan information är utbudet troligen större än någonsin (Mahl m.fl., 2022; Theocharis m.fl., 2021). Samtidigt som många konspirationsteorier drivs av vanliga medborgare och aktivister till höger eller vänster, kan de också spridas aktivt av politiska ledare. I samband med den ryska invasionen av och under kriget i Ukraina har exempelvis ett flertal konspirationsteorier spridits av Putin och hans regim (EUvsDisinfo), och Trump är den

främsta härföraren bakom konspirationsteorin att det amerikanska presidentvalet 2020 var riggat. Ofta används konspirationsteorier också som vapen i otillbörlig informationspåverkan från andra länder (Önnerfors, 2021).

Alla är dock inte lika mottagliga för konspirationsteorier. Tvärtom visar internationell forskning att vissa människor har en starkare *konspiratorisk läggning* än andra. Med det avses – till skillnad från tro på specifika konspirationsteorier – att man mer generellt är benägen att eller öppen för att tro på olika konspirationsteorier (Brotherton m.fl., 2013; Sutton & Douglas, 2020; Walter & Drochon, 2020; Uscinski m.fl., 2016). Internationell forskning visar också att det finns starka samband mellan att ha en konspiratorisk läggning och att tro på specifika konspirationsteorier (Bruder m.fl., 2013; Enders m.fl., 2021a; Swami m.fl., 2011).

Än så länge finns det dock mindre forskning som handlar om konspiratorisk läggning än om tro på specifika konspirationsteorier. Det finns därför starka skäl att närmare studera frågan, och inte minst vad som utmärker de som har en konspiratorisk läggning. Det är därför syftet med det här kapitlet.

Teorier om konspirationer, konspirationsteorier och konspiratorisk läggning

Att vara specifik med hur olika begrepp används är generellt en dygd, inte minst när det gäller begrepp som lätt kan missförstås eller missbrukas som ett vapen i den allmänna debatten. Det gäller bland annat konspirationsteorier: väldigt få ser sig själva som konspirationsteoretiker, och att kalla någon för konspirationsteoretiker kan vara ett effektivt sätt att tysta någon.

Själv ordet konspiration kommer från latinets ”conspirare”, vilket betyder att ”andas tillsammans”. Begreppet syftar på en hemlig komplott, sammansvärjning eller samarbete mellan en grupp människor som har någon form av illasinnat eller fientligt syfte. Genom historien har det onekligen funnits många verkliga konspirationer, vilket bland annat Watergate är ett exempel på. Man kan därför ha teorier om konspirationer, det vill säga teorier om att det finns någon grupp som samarbetar i hemlighet för att förverkliga någon illasinnad plan. *Teorier om konspirationer* är dock inte detsamma som *konspirationsteorier* (Uscinski, 2020; Önnerfors, 2021). En central skillnad är att teorier om konspirationer syftar till att förklara en händelse eller ett fenomen, och liksom andra teorier är de öppna för att revideras eller förkastas i ljuset av empiriska fakta. Man kan exempelvis ha en teori om att coronaviruset togs fram som ett biologiskt vapen, men om det inte finns några empiriska bevis för det är det en teori som måste förkastas.

I likhet med teorier om konspirationer handlar konspirationsteorier om att man försöker förklara en problematisk händelse eller fenomen med att det finns någon hemlig grupp som ligger bakom händelsen eller fenomenet, men där slutar likheterna. Utmärkande för konspirationsteorier är därutöver att man utgår från att gruppen är illasinnad eller ond och att man inte tar hänsyn till vad empiriska

fakta visar. I stället bygger konspirationsteorier antingen på ett väldigt snävt urval av fakta, där man tar stöd av fakta som stödjer konspirationsteorin och avfärdar andra fakta, eller på att man förklarar frånvaron av stödjande empiriska fakta med att de som ligger bakom konspirationen också döljer fakta. De som inte håller med om konspirationsteorin ses antingen som förda bakom ljuset eller som en del av konspirationen. Därmed blir konspirationsteorier ofta självbekräftande, kunskapsresistenta och närmast omöjliga att motbevisa. De som tror på konspirationsteorier utmärks därför ofta av en djup misstro mot forskning, officiell statistik, myndigheter, medier och andra kunskapsauktoriteter, samtidigt som man har en övertro på den påstått konspirerande gruppens förmåga att hålla konspirationen hemlig (Douglas m.fl., 2019; Uscinski, 2019; 2020; Önerfors, 2021).

En relativt tidig upptäckt i forskningen om tron på konspirationsteorier var att tron på en konspirationsteori ofta går hand i hand med att tro på fler konspirationsteorier (Goertzel, 1994). Detta har sedan bekräftats i en lång rad studier (Bruder m.fl., 2013; Imhoff & Bruder, 2014; Swami m.fl., 2011; Walter & Drochon, 2020; Wood m.fl., 2012). Vissa studier visar att det till och med kan gälla konspirationsteorier som rent logiskt är oförenliga, exempelvis att Osama Bin Laden redan var död när det påstås att han dödades av en amerikansk insatsstyrka och att han fortfarande lever (Wood m.fl., 2020).

En möjlig förklaring till varför många tror på flera, och ibland till och med oförenliga, konspirationsteorier är att det utmärkande för konspirationsteoretiker inte egentligen är en tro på en specifik konspirationsteori utan snarare en misstro mot officiella förklaringar till problematiska händelser och fenomen. Det i sin tur hänger samman med att vissa har en starkare konspiratorisk läggning än andra. I den engelskspråkiga litteraturen används begrepp som *conspiratorial mindset*, *conspiratorial predispositions*, *conspiratorial worldview*, *conspiracist ideation* och *generic conspiracist beliefs* för att beskriva en sådan generell läggning att tro på specifika konspirationsteorier (Brotherton m.fl., 2013; Uscinski m.fl., 2016; Sutton & Douglas, 2020; Walter & Drochon, 2020). Konspiratorisk läggning skiljer sig därmed begreppsligt från att ha teorier om konspirationer och att tro på konspirationsteorier och bör teoretiskt ses som en faktor som kan förklara varför vissa är mer benägna än andra både att ha teorier om konspirationer och att tro på konspirationsteorier.

Konspiratorisk läggning i Sverige

Jämfört med forskning som handlar om tro på konspirationsteorier är forskningen kring konspiratorisk läggning mer begränsad (Mahl m.fl., 2022), och i Sverige närmast obefintlig (för ett undantag, se Strömbäck m.fl., 2022). I den nationella SOM-undersökningen 2021 ställdes därför de svarande inför fem påståenden hämtade från tidigare forskning (Brotherton m.fl., 2013; Bruder m.fl., 2013) och som syftar till att undersöka just förekomsten av en konspiratorisk läggning.

Svarsskalan fick från 1 (instämmer inte alls) till 7 (instämmer helt). Av tabell 1 framgår vilka påståendena var, medelvärden och standardavvikelsen. Av tabell 1 framgår även andelen som svarade 5–7, vilket tolkas som att man instämmer i respektive påstående.

Tabell 1 *Konspiratorisk läggning hos svenska folket: deskriptiva värden, 2021 (medelvärde, standardavvikelse, andel instämmande svar)*

	Medelvärde	Standard- avvikelse	Andel instämmer	Antal svar
Det är vanligt att forskare bara offentliggör resultat som stämmer överens med deras författade meningar	3,54	1,71	30	1 516
Det händer många viktiga saker i världen som allmänheten aldrig får information om	4,80	1,78	60	1 551
Den officiella version som myndigheter ger om olika händelser döljer ofta sanningen	3,74	1,77	34	1 539
Det finns hemliga organisationer som har stor påverkan på politiska beslut	3,46	1,87	29	1 530
Händelser som till synes saknar samband beror ofta på hemliga aktiviteter	3,08	1,76	20	1 517

Kommentar: Frågan löd 'I vilken utsträckning instämmer du i följande påståenden', och svarsskalan gick från 1 ('Instämmer inte alls') till 7 ('Instämmer helt'). Kolumnen "Andel instämmer" avser andelen som svarat 5–7 på respektive påstående.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Som framgår av tabell 1 är medelvärdet och andelen som instämmer högst för påståendet att "det händer många viktiga saker i världen som allmänheten aldrig får information om" och lägst för "händelser som till synes saknar samband beror ofta på hemliga aktiviteter". En faktoranalys visar samtidigt att svaren på samtliga påståenden faller inom en och samma dimension, vilken förklarar 64 procent av variansen. Det gör det möjligt att bygga ett index för konspiratorisk läggning (Cronbach's alpha = 0,86). Efter normalisering sträcker det sig från 0–1 med ett medelvärde på 0,45 (standardavvikelsen = 0,24).

Vad som ska anses vara mycket eller lite är en svårbedömd fråga, men vad dessa initiala resultat visar är att en konspiratorisk läggning är relativt vanligt förekommande bland svenska folket. Samtidigt finns det skäl att anta att den är starkare bland vissa grupper än bland andra. Även om tidigare forskning endast ger begränsad vägledning när det gäller sociodemografiska faktorer tyder den på att en konspiratorisk läggning är mer utbredd bland män, äldre och personer med mindre omfattande utbildning. Internationell forskning visar också att en

konspiratorisk läggning är mer utbredd bland personer som står längre till höger ideologiskt eller stödjer mer extrema partier liksom bland personer med ett lågt politiskt intresse och lågt förtroende för politik och medier (Bruder m.fl., 2013; Brotherton m.fl., 2013; Enders & Smallpage, 2019; Krouwel m.fl., 2017; Strömbäck m.fl., 2022; Walter & Drochon, 2020). En svensk studie av konspiratoriskt tänkande kring coronavirusets ursprung visade också att det var mer utbrett bland politiskt ointresserade, lägre utbildade, sympatisörer till Sverigedemokraterna och bland personer med lågt förtroende för forskare och politiker (Ekengren Oscarsson & Strömbäck, 2020).

För att undersöka om dessa resultat från tidigare forskning gäller också konspiratoriskt tänkande i Sverige har ett antal bivariata medelvärdesanalyser gjorts. I tabell 2 redovisas resultaten vad gäller sociodemografiska förklaringsfaktorer.

Tabell 2 Samband mellan konspiratoriskt tänkande hos svenska folket och sociodemografiska förklaringsfaktorer, 2021 (envägs variansanalys, medelvärde)

	Index konspiratorisk läggning	Antal svar
Alla	.45	1 484
Kön		
Man	.47	747
Kvinna	.44	725
Ålder		
16–29 år	.46	192
30–49 år	.44	402
50–64 år	.45	377
65–85 år	.46	513
Utbildning***		
Låg utbildning	.53	188
Medellåg utbildning	.49	426
Medelhög utbildning	.46	329
Hög utbildning	.37	486
Årsinkomst hushåll***		
Max 300 000	.48	297
301 000–800 000	.46	687
Mer än 800 000	.39	370
Boende***		
Ren landsbygd	.48	202
Mindre tätort	.47	257
Stad eller större tätort	.44	737
Stockholm, Göteborg, Malmö	.41	249

Kommentar: För frågans lydelse och svarsalternativ, se kommentar till tabell 1. *** $p < .001$ (envägs variansanalys).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Som framgår av tabell 2 finns det vissa samband mellan utbildningsnivå, årsinkomst och var i landet man bor och konspiratorisk läggning. Mer specifikt visar resultaten att en konspiratorisk läggning är starkare bland lägre jämfört med högre utbildade, låg- och medelinkomsttagare jämfört med höginkomsttagare, och bland personer boende på ren landsbygd eller i mindre tätort jämfört med personer som bor i någon av Sveriges storstäder. Däremot finns det inga signifikanta skillnader mellan grupper baserat på kön eller ålder.

Tabell 3 Samband mellan konspiratoriskt tänkande hos svenska folket och politiska förklaringsfaktorer, 2021 (envägs variansanalys, medelvärde)

	Index konspiratorisk läggning	Antal svar
Alla	.45	1 484
Politiskt intresse***		
Inte alls intresserad	.55	90
Inte särskilt intresserad	.48	426
Ganska intresserad	.43	693
Mycket intresserad	.42	269
Mellanmänsklig tillit***		
Låglitare	.55	135
Medellitare	.53	420
Höglitare	.40	891
Partisynpatii***		
Vänsterpartiet	.39	146
Socialdemokraterna	.41	407
Miljöpartiet	.34	58
Centern	.37	107
Liberalerna	.40	49
Kristdemokraterna	.52	63
Moderaterna	.47	327
Sverigedemokraterna	.60	184
Vänster-höger placering***		
Klart till vänster	.36	181
Något till vänster	.39	309
Varken vänster eller höger	.48	396
Något till höger	.46	390
Klart till höger	.53	194
Nöjd med hur demokratin fungerar***		
Inte alls nöjd	.67	114
Inte särskilt nöjd	.55	351
Ganska nöjd	.40	821
Mycket nöjd	.32	185

Kommentar: För frågans lydelse och svarsalternativ, se kommentar till tabell 1. Nöjd med hur demokratin fungerar avser demokratin i Sverige. *** $p < .001$ (envägs variansanalys). För partisynpatii bör det noteras att antalet svar är lågt vad gäller Liberalerna, Miljöpartiet och Kristdemokraterna, vilket gör att de resultaten bör tolkas med försiktighet.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Baserat på tidigare forskning finns det samtidigt skäl att tro att andra faktorer än sociodemografiska har större betydelse. Dit hör inte minst faktorer som har med politiskt intresse, ideologi och partisympati att göra, men också faktorer som handlar om förtroende. I tabell 3 redovisas därför resultaten av ytterligare en serie bivariata medelvärdesanalyser.

Resultaten indikerar att det finns tydliga och signifikanta samband mellan konspiratorisk läggning å ena sidan och politiskt intresse, mellanmänsklig tillit, partisympati, ideologisk hemvist och hur nöjd man är med hur demokratin i Sverige fungerar. Mer specifikt visar resultaten en starkare konspiratorisk läggning bland politiskt ointresserade, bland de som har en lägre tillit till människor i allmänhet, bland sympatisörer till Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna, bland dem som står klart till höger ideologiskt och bland dem som inte alls är nöjda med demokratin. Inte minst utmärker det sympatisörer till Sverigedemokraterna och de som inte alls är nöjda med hur den svenska demokratin fungerar.

Vid sidan av detta är det högst troligt att människors mediekonsumtion har betydelse (Enders m.fl., 2021b; Strömbäck m.fl., 2022; Theocharis m.fl., 2021; Walter & Drochon, 2020). Olika typer av medier utgör den främsta källan till information om det mesta som rör politik och samhälle, samtidigt som det allt större utbudet av digitala, sociala och politiskt-alternativa medier har gjort människor mer selektiva i sin medieanvändning och att de nyheter och den information som olika medieanvändare exponeras för varierar mer än i det tidigare, massmedie-dominerade medielandskapet (Prior, 2007; Shehata & Strömbäck, 2021; Strömbäck m.fl., 2022; Van Aelst m.fl., 2017). För att undersöka om det finns något samband mellan en konspiratorisk läggning och medieanvändning har ytterligare en serie bivariata medelvärdesanalyser genomförts för användningen av olika medier *på internet*: Aftonbladet, Expressen, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Sveriges Radio (SR), Sveriges Television (SVT), de högeralternativa medierna Nya Tider/ Nyheter idag samt sociala medier.¹ Dessa mått fångar inte upp användningen av de olika medierna i deras traditionella format, vilket kan tänkas ha betydelse framför allt för SR och SVT.

Resultaten visar att det inte finns något signifikant samband för Aftonbladet och Expressen. Resultaten för de övriga medierna redovisas i tabell 4.

Tabell 4 Samband mellan konspiratoriskt tänkande hos svenska folket och användning av olika medier på internet, 2021 (envägs variansanalys, medelvärde)

	Index konspiratorisk läggning	Antal svar
Alla	.45	1 484
Dagens Nyheter***		
Aldrig	.48	577
Mer sällan	.41	327
1–2 dgr/veckan	.44	105
3–4 dgr/veckan	.37	67
5–6 dgr/veckan	.41	40
Dagligen	.38	152
Svenska Dagbladet**		
Aldrig	.46	704
Mer sällan	.41	308
1–2 dgr/veckan	.42	65
3–4 dgr/veckan	.41	47
5–6 dgr/veckan	.41	30
Dagligen	.38	66
Sveriges Radio*		
Aldrig	.48	401
Mer sällan	.43	352
1–2 dgr/veckan	.42	143
3–4 dgr/veckan	.43	92
5–6 dgr/veckan	.41	55
Dagligen	.42	182
Sveriges Television***		
Aldrig	.49	295
Mer sällan	.43	293
1–2 dgr/veckan	.44	168
3–4 dgr/veckan	.44	113
5–6 dgr/veckan	.38	81
Dagligen	.42	293
Nya Tider/Nyheter Idag***		
Aldrig	.42	1 002
Mer sällan	.48	131
1–2 dgr/veckan	.60	16
3–4 dgr/veckan	.60	18
5–6 dgr/veckan	.62	11
Dagligen	.62	15
Sociala medier***		
Aldrig	.41	284
Mer sällan	.41	195
1–2 dgr/veckan	.46	96
3–4 dgr/veckan	.47	119
5–6 dgr/veckan	.41	102
Dagligen	.47	439

Kommentar: Frågan löd 'Hur ofta brukar du ta del av nyheter från följande på internet?'. Svartskalan var 'Aldrig' (1), 'Mer sällan' (2), '1–2 dagar/vecka' (3), '3–4 dagar/vecka' (4), '5–6 dagar/vecka' (5) och 'Dagligen' (6). *** p < .001, ** p < .01, * p < .05 (envägs variansanalys).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

För Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet liksom för SVT och SR visar resultaten att den konspiratoriska läggningen tenderar att vara svagare bland relativt högfrekventa användare (minst 3–4 dagar i veckan) och starkast hos dem som aldrig använder respektive medier, även om sambanden inte är linjära. För sociala medier är den konspiratoriska läggningen svagast bland de som aldrig använder dem och, något förvånande, de som använder dem 5–6 dagar i veckan.

För användning av de högeralternativa medierna Nya Tider/Nyheter Idag är sambandet däremot både tydligt och linjärt: den konspiratoriska läggningen är svagast bland dem som aldrig eller mer sällan än någon dag i veckan använder dessa och blir sedan allt starkare. Det ligger för övrigt i linje med internationella studier som visar att det finns samband mellan användning av högeralternativa och konservativa medier och tro på specifika konspirationsteorier (Hollander, 2018; Meirick m.fl., 2013; Romer & Jamieson, 2021).

Men vad har störst betydelse

Så här långt visar resultaten att det finns samband mellan en konspiratorisk läggning å den ena sidan och ett flertal sociodemografiska och politiska faktorer liksom medieanvändning å den andra. Samtidigt samvarierar med stor sannolikhet betydelsen av olika faktorer. För att fördjupa analysen finns det därför starka skäl att göra en multipel regressionsanalys, genom vilken man undersöker betydelsen av flera faktorer samtidigt. Resultaten framgår av tabell 5. I modell 1 testas betydelsen av de sociodemografiska faktorerna kön, ålder, utbildningsnivå och hushållsinkomst. I modell 2 adderas betydelsen av de mer politiska variablerna politiskt intresse, mellanmännisklig tillit, partisympati, ideologisk vänster–höger placering samt hur nöjd man är med hur demokratin i Sverige fungerar. I modell 3 slutligen adderas de variabler som handlar om betydelsen av medieanvändning.

Tabell 5 Multipel regressionsanalys av konspiratorisk läggning, 2021 (ostandardiserade regressionskoefficienter, standardfel)

		Model 1	Modell 2	Modell 3
Kön	Kvinna	-.31 (.015)*	-.021 (.014)	-.026 (.014)
Ålder	30–49 år	.054 (.025)*	.035 (.023)	.039 (.023)
	50–64 år	.019 (.025)	.009 (.024)	.017 (.024)
	65–85 år	.021 (.025)	.034 (.024)	.052 (.025)
Utbildning	Medellåg utbildning	-.049 (.028)	-.024 (.025)	-.025 (.025)
	Medelhög utbildning	-.079 (.029)**	-.025 (.026)	-.021 (.026)
	Hög utbildning	-.161 (.021)***	-.079 (.026)**	-.075 (.026)**
Hushållsinkomst	Medelavlönad	-.005 (.021)	.004 (.019)	.002 (.019)
	Högavlönad	-.038 (.024)	-.022 (.022)	-.020 (.022)
Boende	Landsbygd	.048 (.028)	.007 (.025)	.001 (.025)
	Mindre tätort	.037 (.025)	(.010) (.023)	.004 (.023)
	Stad eller större tätort	.020 (.020)	.011 (.018)	.001 (.018)
Politiskt intresse	Inte särskilt intresserad		-.030 (.025)	-.025 (.035)
	Ganska intresserad		-.060 (0.35)	-.065 (.035)
	Mycket intresserad		-.079 (0.38)*	-.091 (.038)*
Mellanmänsklig tillit	Medellitare		.007 (.027)	-.006 (.025)
	Höglitare		-.099 (.25)***	-.097 (.025)***
Partisynpati	Vänsterpartiet		.034 (.035)	.030 (.025)
	Socialdemokraterna		.052 (.027)	.044 (.027)
	Miljöpartiet		.023 (.039)	.025 (.039)
	Liberalerna		.016 (.042)	.022 (.042)
	Kristdemokraterna		.122 (.038)**	.106 (.037)**
	Moderaterna		.038 (.027)	.024 (.026)
Ideologisk självplacering	Sverigedemokraterna		.102 (.032)**	.075 (.032)*
	Klart till vänster		-.028 (.029)	-.014 (.029)
	Något till vänster		-.026 (.022)	-.018 (.022)
	Något till höger		.014 (.022)	.017 (.022)
	Klart till höger		.022 (.027)	.023 (.027)
	Nöjdhet med demokratin	Inte särskilt nöjd		-.059 (.031)
Ganska nöjd			-.163 (.031)***	-.142 (.031)***
Mycket nöjd			-.228 (.036)***	-.200 (.036)***
Medieanvändning (1–6)	Aftonbladet			-.001 (.004)
	Expressen			.009 (.004)
	Dagens Nyheter			-.011 (.005)*
	Svenska Dagbladet			-.002 (.006)
	Sveriges Radio			-.009 (.005)
	Sveriges Television			.001 (.004)
	Nya Tider/Nyheter Idag			.032 (.009)***
Sociala medier			.009 (.004)*	
Konstant		.500***	.669***	.614***
Adj R ²		.077	.267	.285
N		914	914	914

Kommentar: Referenskategori för kön är man och för ålder 16–29 år. För utbildning är referenskategori låg utbildning, för hushållsinkomst lågavlönad, och för boende att man är boende i Stockholm, Göteborg eller Malmö. För politiskt intresse är referenskategori inte alls intresserad, för mellanmänsklig tillit låglitare, för partisynpati Centerpartiet, för ideologisk självplacering varken–eller, och för nöjdhet med demokratin inte alls nöjd. *** p < .001, ** p < .01, * p < .05.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Resultaten visar till att börja med att de sociodemografiska faktorerna (modell 1) har en begränsad förklaringskraft. Tillsammans förklarar de bara 7,7 procent av variansen i den konspiratoriska läggningen. Modell 2 förklarar i jämförelse 26,7 procent medan modell 3 förklarar 28,5 procent.

Av den första modellen framgår att det finns signifikanta samband mellan kön och utbildning å ena sidan och en konspiratorisk läggning å den andra. I modell 2 och 3 försvinner dock vissa av sambanden, och i modell 3 finns det enbart ett negativt samband mellan att vara högutbildad och konspiratorisk läggning. Vad gäller de politiska variablerna framgår av modell 3 att det finns ett negativt samband mellan att vara mycket politisk intresserad, ha stark tillit till människor i allmänhet och att vara ganska eller mycket nöjd med hur demokratin i Sverige fungerar å ena sidan, och konspiratorisk läggning å den andra. Samtidigt finns det positiva samband mellan att sympatisera med Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna och en konspiratorisk läggning. Däremot finns det inget samband med ideologisk självplacering till höger eller vänster, eller så kanaliseras sådana samband genom andra faktorer. Vad gäller medieanvändningen visar resultaten (modell 3) att det finns ett negativt samband mellan konspiratorisk läggning och läsning av Dagens Nyheter, och ett positivt samband med att använda sig av sociala medier och, framför allt, de högeralternativa medierna Nya Tider/Nyheter Idag. Med tanke på att dessa samband finns med kontroll för samtliga övriga förklaringsfaktorer är det noterbart.

Slutsatser

I en värld där konspirationsteorier har blivit alltmer framträdande och lättillgängliga har det blivit allt viktigare att förstå vilka som tror på konspirationsteorier och varför de gör det – trots att de strider mot tillgängliga empiriska fakta. En del av svaret är att vissa människor bär på en konspiratorisk läggning, vilket gör dem mer mottagliga för konspirationsteorier. Syftet med det här kapitlet har därför varit att analysera förekomsten av en konspiratorisk läggning bland svenska folket och vilka samband det finns mellan en konspiratorisk läggning och en rad möjliga förklaringsfaktorer.

Ett viktigt resultat är att en konspiratorisk läggning är relativt vanligt förekommande. Det framkommer av att mellan en femtedel och en tredjedel instämmer i olika påståenden som alla har det gemensamt att det man inte kan lita på information från officiella källor och forskare och att det finns hemliga organisationer och hemliga aktiviteter som styr. Sex av tio instämmer därutöver i att det finns många viktiga saker i världen som allmänheten aldrig får information om.

Analyserna visar också att en konspiratorisk läggning är starkare i vissa grupper än andra. Mer specifikt visar de mest utvecklade analyserna att en konspiratorisk läggning är mer utbredd och starkare hos lågutbildade, politiskt ointresserade, människor med låt tillit till andra människor, de som är missnöjda med hur demokratin

fungerar och bland sympatisörer till Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna. Det finns också ett tydligt positivt samband mellan att använda sig av sociala medier och, framför allt, högeralternativa medier och en konspiratorisk läggning. Inte minst sambandet mellan användning av dessa medier och en konspiratorisk läggning är anmärkningsvärt eftersom det återfinns även efter kontroll för en lång rad andra faktorer.

Samtidigt är det viktigt att påpeka att samband inte är detsamma som orsakssamband. Det gäller inte minst i relation till faktorer som handlar om medieanvändning. Det kan vara så att resultaten bör tolkas som att användning av sociala och framför allt högeralternativa medier bidrar till en starkare och mer utbredd konspiratorisk läggning, men det kan också vara så att de som har en stark konspiratorisk läggning väljer högeralternativa och sociala medier i högre utsträckning än andra. Den ena förklaringen behöver samtidigt inte utesluta den andra och sambanden kan mycket väl vara ömsesidigt förstärkande. Att undersöka detta närmare är en viktig uppgift för framtida forskning.

Not

- ¹ I enkäten utgjorde Nya Tider/Nyheter idag ett sammanslaget svarsalternativ. Sammanslagningen har därför inte gjorts av författaren.

Referenser

- Brotherton Robert, French, Christopher C. & Alan D. Pickering (2013). Measuring belief in conspiracy theories: The generic conspiracist beliefs scale. *Frontiers in Psychology*, 4, artikel 229: 1–15.
- Bruder, Martin, Haffke, Peter, Neave, Nick, Nouripannah, Nina & Roland Imhoff (2013). Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: Conspiracy mentality questionnaire. *Frontiers in Psychology*, 4, artikel 225: 1–15.
- Butter, Michael & Peter Knight (red) (2020). *Routledge handbook of conspiracy theories*. London: Routledge.
- Douglas Karen M., Uscinski, Joseph E., Sutton, Robbie M., Cichocka, Aleksandra, Nefes, Turkay, Ang, Chee Siang & Farzin Deravi (2019). Understanding conspiracy theories. *Advances in Political Psychology*, 40, suppl. 1: 3–35.
- Ekengren Oscarsson, Henrik & Jesper Strömbäck (2020). *Covid-19: Kunskap och konspirationer*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Enders, Adam M. & Steven M. Smallpage (2019). Polls, plots, and party politics: Conspiracy theories in contemporary America. I Joseph E. Uscinski (red) *Conspiracy theories & the people who believe them*. New York: Oxford University Press.
- Enders, Adam M., Uscinski, Joseph E., Klofstad, Casey A., Seelig, Michelle I., Wuchty, Stefan, Murthi, Manohar N., Premaratne, Kamal & John R. Funchion

- (2021a). Do conspiracy beliefs form a belief system? Examining the structure and organization of conspiracy beliefs? *Journal of Social and Political Psychology*, 9(1): 255–271.
- Enders, Adam M., Uscinski, Joseph E., Seelig, Michelle I., Klofstad, Casey A., Wuchty, Stefan, Funchion, John R., Murthi, Manohar N., Premaratne, Kamal & Justin Stoler (2021b). The Relationship Between social media use and beliefs in conspiracy theories and misinformation. *Political Behaviour*, online early.
- Goertzel, Ted (1994). Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 15: 733–744.
- Hollander, Barry A. (2018). Partisanship, individual differences, and news media exposure as predictors of conspiracy beliefs. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 95(3): 691–713.
- Imhoff, Roland & Martin Bruder (2014). Speaking (un-)truth to power: Conspiracy mentality as a generalized political attitude. *European Journal of Personality*, 28: 25–43.
- Krouwel, André, Kutyski, Yordan, van Prooijen, Jan-Willem, Martinsson, Johan & Elias Markstedt (2017). Does extreme political ideology predict conspiracy beliefs, economic evaluations and political trust? Evidence from Sweden. *Journal of Social and Political Psychology*, 5(2): 435–462.
- Mahl, Daniela, Schäfer, Mike S. & Jing Zeng (2022). Conspiracy theories in online environments: An interdisciplinary literature review and agenda for future research. *New Media & Society*, online early.
- Meirick, Patrick C. (2013). Motivated Misperception? Party, Education, Partisan News, and Belief in Death Panels. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 90(1): 39–57.
- Prior, Markus (2007). *Post-broadcast democracy. How media choice increases inequality in political involvement and polarizes elections*. New York: Cambridge University Press.
- Romer, Daniel & Kathleen Hall Jamieson (2021). Patterns of Media Use, Strength of Belief in COVID-19 Conspiracy Theories, and the Prevention of COVID-19 From March to July 2020 in the United States. *JMIR Publications*, 23(4).
- Shehata, Adam & Jesper Strömbäck (2021). Learning political news from social media: Network media logic and current affairs learning in a high-choice media environment. *Communication Research*, 48(1): 127–147.
- Strömbäck, Jesper, Broda, Elena, Bouchafra, Salma, Johansson, Sofia, Rettenegger, Gregor & Elina Lindgren (2022). *Conspiracy thinking and the role of media use: Exploring the antecedents of conspiratorial predispositions*. Paper presenterat vid den årliga konferensen med International Communication Association, Paris, Frankrike.
- Sutton R, Robbie M. & Karen M. Douglas (2020). Conspiracy theories and the conspiracy mindset: Implications for political ideology. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 34: 118–122.

- Swami, Viren, Coles, Rebecca, Stieger, Stefan, Pietschnig, Jakob, Furnham, Adrian, Rehim, Sherry & Martin Voracek (2011). Conspiracist ideation in Britain and Austria: Evidence of a monological belief system and associations between individual psychological differences and real-world and fictitious conspiracy theories. *British Journal of Psychology*, 102(3): 443–463.
- Theocharis, Yannis, Cardenal, Ana, Jin, Soyeon, Aalberg, Toril, Hopmann, David, Nicolas, Strömbäck, Jesper, Castro, Laia, Esser, Frank, Van Aelst, Peter, de Vreese, Claes, Corbu, Nicoleta, Koc-Michalska, Karolina, Matthes, Jörg, Schemer, Christian, Sheaffer, Tamir, Splendore, Sergio, Stanyer, James, Stepinska, Agnieszka & Vaclav Stetka (2021). Does the platform matter? Social media and COVID-19 conspiracy theory beliefs in 17 countries. *New Media & Society*, online early.
- Uscinski, Joseph E. (red) (2019). *Conspiracy theories & the people who believe them*. New York: Oxford University Press.
- Uscinski, Joseph E. (2020). *Conspiracy theories. A primer*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Uscinski, Joseph E., Klostad, Casey & Matthew D. Atkinson (2016). What drives conspiratorial beliefs? The role of informational cues and predispositions. *Political Research Quarterly*, 69(1): 57–71.
- Van Aelst, Peter, Strömbäck, Jesper, Aalberg, Toril, Esser, Frank, de Vreese, Claes, Matthes, Jörg, Hopmann, David, Salgado, Susana, Hubé, Nicolas, Stepinska, Agnieszka, Papathanassopoulos, Stylianos, Berganza, Roza, Legnante, Guido, Reinemann, Carstein, Sheaffer, Tamir & James Stayner (2017). Political communication in a high-choice media environment: A challenge for democracy? *Annals of the International Communication Association*, 41(1): 3–27.
- Walter, Annemarie S. & Hugo Drochon (2020). Conspiracy thinking in Europe and America: A comparative perspective. *Political Studies*, 70(2): 483-501.
- Wood, Michael J., Douglas, Karin M. & Robbie M. Sutton (2012). Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 3(6): 767–773.
- Önnerfors, Andreas (2021). *Konspirationsteorier och covid-19: mekanismerna bakom en snabbväxande utmaning*. Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
- Önnerfors, Andreas & André Krouwel (red) (2021). *Europe: Continent of conspiracies. Conspiracy theories in and about Europe*. London: Routledge.